

ДУХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕЛІГІЙНОЇ ВІРИ

АНАСТАСІЯ КОСТЕНКО,

аспірант Київського національного університету ім. Т. Шевченка

У статті на підставі аналізу теоретичних концепцій С. Кримського, В. Федотової, І. Ільїна, У. Джеймса, Д. Уайта, Е. Фрома та ін. визначено потенціал духовних складових релігійної віри - Надії, Любові та Віри. Показано, що в цьому контексті релігійна віра виступає основним конструктивним елементом особистості, зумовлюючи вічне народження "внутрішньої" духовної людини, чинником динамізації та інтенсифікації її життєвого світу.

Ключові слова: релігійна віра, віра, надія, любов, дух, духовність.

Постановка проблеми та аналіз досліджень, у яких започатковано її вирішення. Проблема співвідношення релігійної віри й духовного виміру суспільної свідомості, як у їх "сутнісних механізмах", так і в конкретно-історичних формах цих феноменів - одна з ключових у сучасному релігієзнавстві. У наукових публікаціях на цю тему сьогодні співіснують відразу декілька теоретичних концепцій: тотожності релігійного і духовного (С. Пролєєв); релігійної віри як способу самовідтворення особистості (С. Кримський); релігійної віри як душевного акту набуття ціннісного змісту свідомості (В. Федотова) та ін.

Разом із тим, для сутнісного аналізу цих процесів та їх перспектив існує потреба подальшої теоретичної концептуалізації духовних основ релігійної віри як таких. Це і є **метою** нашої статті.

Виклад основного матеріалу. Християнство успадковує смислові константи понять "дух" і "духовність", які склалися в неоплатонізмі та стоїцизмі, але віднаходить нові акценти й символи. Воно, перш за все, персоніфікує Дух, трактуючи його як уособлений абсолют - "Святий Дух". Здобутком християнської культури, християнської семантики стає тернарність - потрійність Божественної природи - Отець - Син - Святий Дух, тернарність мислення, тернарність кодифікації духовних та екзистенційних процесів.

У межах християнської парадигми сформувався інваріантне смислове поле концептів Духу і духовності, саме тут знаходяться витoki метафізичних і методологічних засад інтерпретації феномена духовності в подальшій історії розвитку філософії європейського континенту, котрі обумовлюють специфіку сучасного дискурсу духовності та його семантичних конструктів. Сутність цієї парадигми полягає в обов'язковому метафізичному визнанні об'єктивного Духу як трансцендентної реальності, що досягається розумом (католицька традиція), відкривається через Софію (православ'я) або через обмін енергіями (ісихазм). Таке розуміння духовності як процесу долучення до Абсолюту, ідентифікації з Абсолютом у межах релігійної практики та релігійного дискурсу й сьогодні властиве християнській релігійній філософії.

Ми погоджуємося з позицією С. Пролєєва, який підкреслює, що духовність можна розглядати як значеннєвий еквівалент категорії духу, яка постає як людське надбання й, охоплюючи всю глибину духовних явищ, визначає Дух як характеристику людини та її існування. Окрім того, дух як феномен Духовного охоплює надзвичайно широкий спектр різноманітних явищ, від конкретних духовних утворень до об'єктивованих предметних, соціально-інституціоналізованих форм духовного життя. Відтак поняття духовності включає питання про сутність людського духу, виводить проблему духовного розвитку людини як специфічну форму її самовизначення у світі. У категорії "духовність" автор зміщує акцент із аналізу різноманітних проявів духу на дослідження його сутності, на розгляд його як особливої складової, як атрибуту людського способу буття [5].

Безперечно, релігійна віра як певний душевний стан пов'язана з процесом духовності, у якому відображаються творчі можливості людини. Зазначимо, що з точки зору С. Кримського, духовність - це спосіб самовідтворення особистості, що конституюється як поклонання. "Якщо світогляд обумовлює вибір способу життя, то духовність пов'язана з вибором свого власного образу, своєї долі та ролі, словом, зустрічі із самим собою" [4, с. 21]. Духовність - це певний спосіб конструювання особистості, де зовнішня буттєвість трансформується у внутрішній світ людини, набуваючи етичного смислу. У цьому контексті погоджуємося з точкою зору С. Кримського, що "духовність, урешті-решт, призводить до свого роду смислової космогонії, поєднання образу світу з моральним законом особистості" [4, с. 23].

Особливе розуміння духовності та місця ірраціонального в ньому висловлює В. Франкл, підкреслюючи, що в царині людської духовності є також те, що можна назвати підсвідомою духовністю. Совість і любов коріняться в емоційному, а не раціональному, інтуїтивних глибинах духовного несвідомого.

Доволі цікавий ракурс осмислення проблеми духовності подає В. Федотова, яка визначає духовність як ціннісний зміст свідомості. "На рівні душевного цінність постає у вигляді переживання, тобто завжди

дана безпосередньо як почуття" [10, с. 53]. Як ми вже зазначали вище, релігійна віра як певний душевний акт пов'язана з внутрішньою діяльністю, з емоційно-душевною сферою. Одночасно погоджуємося з позицією В. Федотової, що "проблема формування духовності виявилася тісно пов'язаною з рівнем розвитку душевного життя, під яким ми будемо розуміти не просто психіку, а невідчужений від людини, безпосередньо даний їй світ почуттів, її психічний устрій, ціннісний зміст і цілісність її чуттєвого сприйняття світу, психічного життя" [10, с. 50].

Безперечно, духовність включає в себе певний рівень чуттєвих переживань, а релігійна віра є її сенсожиттєвим конструктом. Тим паче без формування чуттєвої здатності людини не може утвердитись духовність. На наш погляд, проблема полягає в тому, яке місце займають у взаємозв'язку духовного та душевного Віра, Надія, Любов, які уможливають душевну розвинутість, розкривають, яким чином ці чесноти актуалізують душевну працю людини.

До речі, доволі багато дослідників духовну царину людини пов'язують з її духовними конструктами. Зокрема, С. Ярмусь пов'язує духовність людини з такими чеснотами, як Віра, Надія й Любов. При цьому він зазначає, що "до категорії Віри можна, очевидно, зарахувати таку активність людського духу, як релігійна свідомість, релігійність, знання, богопізнання, богобоязнь, побожність, моління, чеснотність, етичність, самовдосконалення, духовна розсудливість та орієнтованість тощо.

До категорії Надії можна віднести такі аспекти духовної активності: упевненість, довірливість, безжурність, життєрадісність, вдячність, працьовитість, творчість, мужність тощо.

До категорії Любові можна зарахувати: добродушність, людяність, доброзичливість, приязнь, вірність, стійкість, співчутливість, служіння іншим, гостинність, милість, жертвенність, посвяту і багато іншого" [11, с. 18-19].

Погоджуємося з точкою зору С. Кримського, що релігійна віра в контексті триєдності "Віра - Надія - Любов" "виступає уже за принципом буття, а не пізнання як вічне народження "внутрішньої", ідеальної людини в системі особистості, як рух до абсолюту й зустрічі з ним..." [4, с. 28].

Відтак релігійна віра - це не лише внутрішнє ставлення людини до світу, у результаті якого відбувається вибудова суб'єктивної реальності, а й той чинник, який стабілізує її душевний стан, укорінює в людській буттєвості надію.

Надія відображає певне відношення феномена віри до явищ внутрішнього світу на прикладі віри в образ майбутнього, до якого людина прагне і який багато в чому обумовлює її дії в сьогоденні. Релігійна віра - передумова здійснення, необхідна підтримка, умова релігійної активності. Для успішного здійснення діяльності недостатньо самого прийняття рішення, свідомості мотиву, доводів розуму, зусиль волі тощо. Людині необхідна наявність цілісного образу майбутнього, який підтримується й живе в ній, з яким у неї емоційний зв'язок, у який - іншого слова не підібрати - вона вірить, часто незважаючи на коливання, послаблення волі або доводи розуму.

Саме релігійна віра надає смисл життю, вона є фундаментом, на якому вибудовується людська мо-

ральність. Сила, інтенсивність віри залежить від входження людини в невидимий світ. Віра надихає людину, звеличує її над обставинами. "Віра рие й рухає гори. Ось світильник стежкам твоїм, язиче новий!" [7, с. 195]. Лише той християнин вірний, хто наслідуює Бога, зв'язує все своє життя з ним, утверджує його блаженну волю. Благодатне зерно віри проникає в серце, немовби зрошує його божественною водою і тим самим допомагає людині побачити божественну силу. Сила віри залежить від зусиль людини. Відтак вона охоплює всю людину, визначає її якісне зростання як духовної особистості.

Детальніше розглянемо релігійну віру з точки зору її духовних складових - надії, любові. Без них неможливе переживання і вживання в божественне. Надія - це мрія, у реалізацію якої людина повірила. Віра, надія примножують сили в критичні моменти життя. Людина з усім може розлучитися, окрім надії. Якщо немає надії реальної, вона існує як надія навіювання. У надії, як у процесі утвердження релігійної віри, набутті стійкості осмислення дійсності перетинаються між собою два напрямки: з одного боку, бачення смислу оточуючого світу, з іншого - пошук власного смислу буття.

Як бачимо, надія - поняття, насичене певними смислами та інтенціями, що належать певній людині, епосі, часу. Відправним моментом поняття "надія" є надчуттєве ставлення людини до життя через переживання і "пошук" його смислу. У феномені надії криються набагато більші потенції та сили, від яких, урешті-решт, залежить існування самої людини. Надія - це стан свідомості за гранню суб'єктивності. Швидше навпаки: феномен надії - це особливий стан людської свідомості у відношенні втілення і в цьому сенсі переживання і проживання людиною ідей, цінностей ідеалів. Спонукальним мотивом надія виступає не сама по собі, а в єдності, цілісності з такими своєрідними символами, як віра, любов.

Особливе місце в психологічній структурі релігійної віри посідає почуття любові. Важливим аспектом цього почуття, на думку німецько-американського теолога, філософа Пауля Тілліха, є рух до возз'єднання відокремленого [8]. Інтерес віри, як і любовного бажання, полягає в прагненні людини возз'єднатися з тим, чому вона суб'єктивно, у своїй душі, уже належить, із чим психологічно вже самоідентифікувалась, але із чим ще не з'єднана об'єктивно - усім еством, тілесно, життєдіяльністю. Інтерес віри становить Бог, надприродний світ. Природним для неї є бажання возз'єднатися з Богом, що найбільш органічно, гармонійно, довершено досягається любов'ю до всього Божого, насамперед до його дітей - людей.

Із прийняттям християнства відбуваються зміни у світогляді та взаєминах людей, через що космологізм поступається теоцентричній моделі світу. Як відомо, у християнському віровченні Віра, Надія та Любов набувають особливого значення, становлять певну цілісність як визначальні засади Святого Письма, яке вважає їх необхідними почуттями та чеснотами кожного християнина. За Біблією, "праведний житиме вірою", а віра - то "підстава сподіваного, доказ небаченого" (Євр. 11:1).

Любов є найвеличнішою з усіх чеснот. Вона всьому дає основу, усе творить і зберігає. "Вона вогонь є невидимий, яким серце розпалюється до Божого сло-

ва чи волі, а тому вона сама є Бог" [6, с. 149]. Без любові вся обрядовість втрачає сенс.

Віра і любов, за І. Ільїним, конструюють людину [2; 3]. Сходження до вершин духовності неможливе без релігійної віри. Бо релігійна віра передбачає, перш за все, духовну увагу. Віра - це довіра до свідчень духовного досвіду - переважно перед душевними суб'єктивними враженнями й перед чуттєвими спостереженнями, що реєструються розумом. Дух має свій досвід. Людина, позбавлена духовного досвіду, не матиме віри. Людина, яка має духовний досвід, але не дійшла в ньому до цієї достовірності та очевидності, загрузне в розумових сумнівах і не дійде до віри. Таким чином, І. Ільїн говорить про те, що для віри необхідна духовна очевидність, необхідний, перш за все, духовний досвід: потрібно жити духовними актами, перебувати в них, наповнювати їх своєю душею, вибудовувати себе ними, покласти його в основу свого буття. Віра - явище духовної свободи. Кожна людина покликана вільно забажати божественного, вільно увірувати й вільно віддатися Богові. Відтак релігійна віра невіддільна від любові. Релігійна віра горить найбільш яскраво й реалізується повною мірою тільки тоді, коли вона є прояв вільної любові до безумовної Досконалості, - любові, що знайшла в Богові свій істинний Предмет і своє невичерпне джерело. Через любов і віру осягаються й осмислюються інші форми духовного життя: "Так, сенс свободи в тому, щоб самому полюбити, через любов самому побачити й через очевидність - самому увірувати; свобода є самостійна, самобутня, творча любов і віра. І совість рухається силою віри і любові. І сім'я є першим лоном любові і віри. І батьківщина осягається любов'ю і будується вірою" [3, с. 159].

Відтак, як бачимо, релігійна віра пов'язана з надією та любов'ю, вона виступає основним чинником народження духовної людини, яка набуває божественних якостей, стає Богопритечною.

Таким чином, віра, надія, любов - ті духовні орієнтири, що забезпечують народження оновленої, одухотвореної людини. Віра уможливорює рух до Бога і зустріч із ним, виступає способом подолання вічної для людини загрози відносності. У цьому контексті релігійна віра розглядається не як світогляд і почуття, а як подія-зустріч, із якої виникає особисте ставлення до Бога. У цій події-зустрічі зароджуються, відтворюються ціннісні орієнтири особи, формується духовний простір людського життя: смисложиттєвий центр виноситься за межі людської самості, що відкриває нові горизонти людської комунікації. Надія як можливість неможливого та незбагненого стає формою переживання зв'язку теперішнього і майбутнього. Любов же поєднує Бога та людину.

Релігійна віра надає людині впевненості та позбавляє невизначеності й тривоги через визначення цілі та смислу буття, позбавляє страху смерті, визначає етичні принципи життя.

Релігійна віра (Надія розглядається як її уточнення, доповнення й підсилення) виступає як основа, фундамент сакрального зв'язку та приєднання до "горнього" світу. Надія має чуттєві та раціональні начала, вихідні засади й кінцеву мету. Вона експлікується як основа очікуваного. На повсякденному рівні, коли очікуване здійснюється, вона втрачає свою актуальність, надаючи місце вірі в нове очікуване. Тобто

для неї характерні динаміка й певна дискретність. Якщо Надія орієнтована в основному на майбутнє, то Віра індиферентна до часових параметрів, а її значення для людини може бути однаково важливим й щодо майбутнього, теперішнього та минулого. І Віра, і Надія характеризують внутрішній стан особи та спрямовані, у першу чергу, на вирішення нею своїх проблем, сподівань та мрій. Але Віра частіше, порівняно з Надією, спонукає людину звертатися до явищ, які не стосуються її особисто, більшою мірою стимулює бажання впливати на події, що відбуваються за межами власного буття. Отже, у ставленні до зовнішнього світу проявляються різні ступені суб'єктивного забарвлення цих екзистенціалів.

Проте носієм духовності є людина, святий. До речі, У. Джемс "вимальовує" спільний для всіх релігій "портрет" такого носія святості, у якого Віра, Надія, Любов, синтезуються, перетворюючись на єдиний сплав, продукують духовність. Його характерні риси проявляються в: 1) розширенні меж життя, розумовому й чуттєвому переконанні в існуванні Верховної Сили, постійному відчутті її як свого життя; 2) інтеграції зв'язку між Верховною Силою і нашим життям; добровільному підпорядкуванні цій силі; 3) безмежному підйомі й відчутті свободи, при яких зникають межі особистого життя; 4) переміщенні центру емоційного життя в бік любові й гармонії. У цьому контексті вирізняються такі душевні стани: аскетизм як зречення особистого життя, як критерій відданості Вищій Силі; сила душі, що виражається в розширенні меж життя та утвердженні блаженного спокою душі; чистота душі, яка виявляється внаслідок переміщення центру емоційного життя: стан святості сприяє внутрішній духовності "Я"; милосердя переповнює душу святого; він любить усіх, навіть ворогів [1, с. 220-222].

На рівні духовного сходження людини, її трансцендентного зв'язку з Абсолютом, Віра та Надія як необхідні висхідні етапи цього шляху із самого початку з'єднані з Любов'ю. З подальшим удосконаленням людини Віра та Надія поступово розчиняються в Любові, стають ніби зайвими, унаслідок чого Любов переживає, поглинає їх. Тобто є межа Вірі та Надії, але немає межі Любові. Віра, Надія та Любов як категорії втілюють єдність об'єктивного та суб'єктивного, котра реалізується в кількох аспектах. Перший із них - онтологічний. Об'єктивне трактується, як свідчать пам'ятки світової релігійної та філософської думки, у декількох смислах. По-перше, Абсолют, сам Бог і є Любов. Він же виступає причиною всього суцього, у тому числі Віри, Надії та Любові як феноменів духовності людини. Якщо Любов безпосередньо наявна у світі та є творчим імпульсом й початком творення, то Віра і Надія - це певні модуси буття, задані Любов'ю. Віра і Надія дані від Бога і в цьому розумінні існують до людини і поза нею - як потенційна можливість, що закладається в особистість та може бути нею реалізована. По-друге, онтологічне значення цих категорій полягає в їх об'єктивованому існуванні в культурі, відокремленому від конкретної особи, унаслідок чого культурою набуваються нові якості та виникають специфічні функції.

Володіючи здатністю вірити, люди вирізняються між собою за багатьма ознаками в контексті їхнього духовного світу. Визначальною з них є суть (зміст)

предмета віри, тобто те, у що (кого) вірять. Цим зумовлюється світогляд, духовні цінності людини. Важливою рисою віри є ступінь обґрунтованості, осмисленості, глибини, стійкості та дієвості її предмета. Безперечно, вірою просякнуті всі сфери життя й діяльності людей. Чистосердечна віра в щось або когось породжує довіру. Безмежна сила віри зумовлена насамперед тим, що вона дає людині надію, по суті, створює для людини життєву перспективу. Адже коли відсутня надія, людина потрапляє в стан безвиході (фрустрації), подолати який можливо лише завдяки неймовірній волі. Надія - надзвичайно сильний мотив людської активності, оскільки вона немовби стверджує віру, вселяє впевненість у наміри та вчинки. Релігійна віра вказує на орієнтацію свідомості людини, виражає цю орієнтацію як інтенції в певній структурі свідомості, інтерпретує ці інтенції, відкриває можливість дії благодаті, яка перетворює вихідні інтенції. Наприклад, інтенціональна специфіка молитви тісно пов'язана з виявом надії - ще не реалізованого бажання; яке, тим не менш, прагне до виконання. Варто зазначити, що в будь-якій релігійній вірі, немовби в згорнутому вигляді наявна маніфестація та інтерпретація надії. Отже, релігійна віра імпліцитно вміщує в собі надію. Сам стан віри є не тільки вияв надії, але й шлях досягнення її предмета. Релігійна віра виражає прагнення, хотіння, вольові зусилля, направлені на єднання з Богом і встановлення неперервного зв'язку з ним.

Висновки

Концептуально значущі, існуючі у вітчизняній та світовій філософській традиції підходи до проблеми духовних основ релігійної віри дозволяють узагальнити уявлення про неї як єдність онтологічного, антропологічного та історичного аспектів, що реалізуються в її духовній основі через Надію, Любов і Віру. Надія як бачення смислу навколишнього світу й пошук сенсу власного буття уможливорює Любов, як неминучий рух до Бога і поєднання з ним. І в цьому контексті релігійна віра виступає не як світогляд і почуття, а як подія-зустріч, з якої виникає особисте ставлення до Бога. У цій події-зустрічі зароджується, відтворюються ціннісні орієнтири особи,

формується духовний простір людського життя: смисложиттєвий центр виносить за межі людської самості, що відкриває нові горизонти комунікації в контексті "людина - Бог". Найважливішим результатом такої комунікації виступає віра - довіра до свідчень духовного досвіду, найбільш раціональна підвалина релігійної духовності, оскільки вона безпосередньо залежить від плину історії та трансформації людини протягом історичного процесу.

Вивчення протиріччя людського духовного досвіду може стати перспективним розвитком обраної теми, зокрема особливостей функціонування духовних цінностей у релігійній культурі сучасності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Джемс В. Многообразие религиозного опыта / В. Джемс. - Санкт-Петербург : "Андреев и сыновья", 1993. - 418 с.
2. Ильин И. А. О субъективности религиозного опыта / И. А. Ильин // Психология религиозности и мистицизма : [хрестоматия]. - Мн. : Харвест; М. : АСТ, 2001. - С. 147-191.
3. Ильин И. А. Путь очевидности / И. А. Ильин. - М. : Республика, 1993. - С. 135
4. Крымский С. Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации / С. Б. Крымский // Вопросы философии. - 1992. - № 12. - С. 21-27.
5. Пролеев С. В. Духовность и бытие человека / С. В. Пролеев. - К. : Наукова думка, 1991.
6. Сковорода Г. Вступні двері до християнської доброчесності / Г. Сковорода // Твори : у 2 т. - Т. 1. - К. : АТ "Обереги", 1994. - С. 140-150.
7. Сковорода Г. Наркис. Розмова про те: пізнай себе / Г. Сковорода // Твори : у 2 т. - Т. 1. - К. : АТ "Обереги", 1994. - С. 150-195.
8. Тиллих Пауль. Динамика веры / П. Тиллих // Избранное. Теология культуры. - М. : Юрист, 1995. - С. 132-215.
9. Уайт Д. Введение / Д. Уайт // Что такое просветление: исследование цели духовного пути [под ред. Д. Уайта] // Библиотека Фонда содействия развитию психической культуры (Киев) [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://psylib.org.ua/books/white01/txt01.htm>.
10. Федотова В. Г. Душевное и духовное / В. Г. Федотова // Философские науки. - 1988. - № 7. - С. 50-58.
11. Ярмусь Степан. Досвід віри українця. Вибрані твори / С. Ярмусь. - 2-е вид. - К. : "Світ знань", 2007. - 488 с.

A. Kostenko

SPIRITUAL POTENTIAL OF RELIGIOUS FAITH

In the article the scientific review of labours of domestic thinkers is carried out Crimsky, Fedotovoy, Il'ina and foreign James, D. Uayt, E. From but other In this context a religious faith comes forward basic konstruktion personality, as eternal birth of "internal" spiritual man, as a factor of dinamization and intensifications of it the vital world.

Key words: religious faith, faith, hope, love, spirit, spirituality.

© А. Костенко

Надійшла до редакції 15.01.2010

№ 1 (101) січень-лютий 2010 р.